

SABİR ƏHMƏDLİNİN AZADLIQ CARÇISI - LAÇIN OBRAZI

Sabir Əhmədli sənətində əksini tapmış həyat həqiqətlərini, eyni zamanda xalqının tarixi taleyinə vətənpərvər yazıçı münasibəti kimi dəyərləndirmək olar. Tarixi dövr və hadisələri, sovet hakimiyyətinin mövcud problemlərini bir növ tədqiq edərək öyrənmiş yazıçı seçdiyi yüzlərlə fakt və hadisələri konkret cizgilərlə inandırıcı və təbii şəkildə bədii ədəbiyyatda əks etdirmişdir. Ədibin yarım əsrlik bir tarixi təsvir edən, koloriti və təbiiliyi ilə diqqət çəkən əsərləri insanın cəmiyyətdə mövqeyi, şəxsiyyətin xalq, vətən qarşısında borcu haqqındakı düşüncələr aləmidir. Nasirin mühakimə və fikirlərinin mərkəzində Vətənin, xalqın taleyi məsələləri dayanır.

İstər qaldırdığı aktual məsələlərin vüsəti cəhətdən, istər təsvir miqyası, istərsə də müəllifin peşəkar ədib kimi yüksəlməsi baxımından "Yamacda nişanə" povesti xüsusilə seçilir. Simvolik detallarla zəngin olan bu povestin əsas yükünü, enerjisini ədib Laçın surətində mərkəzləşdirir, tarixi həyat həqiqətlərini, şəxsi həyəcanlarını obrazın taleyinin prizmasından keçirərək zənginləşdirir. Povestin ilk vərəqindən son səhifəsinə qədər Laçının maraqlı həyat yolu izlənilir. Pəhləvan gücünə, təmiz qəlbə, zəhmətsevərliyinə baxmayaraq, onun həyatı "burulğana" düşən fədakar insan taleyidir. Məlumdur ki, 1950-60-cı illərdə ədəbi prosesdə insanın daxili aləminə meyil güclənmiş,

psixologizmin əlamətləri obrazların duyğu və düşüncələrində ifadəsini tapmışdı. Dəliqanlılığı, çılğınlığı ilə seçilən Laçın obrazı da bu ovqatı hiss etdirməkdədir. Çoxlarının odlu, alovlu adlandırdığı Laçın əsgərliyə gedir, orada sürücülük sənətinə yiyələnir. Arzulayır ki, əsgərliyi bitirib kəndə qayıdanda iş tapıb işləsin, ev tikib ailə qursun. Ancaq sadə istəklər qarşısında bu gəncin həyat yolu elə də rəvan olmur.

Hərbi xidmətdə olan zaman bir vaxt haray saldığı küçələr, insanlar onun üçün darıxır, kənd camaatı bu qəsəbəni, məhəlləni Laçınsız təsəvvür edə bilmirlər. İnsanlar onu həm sevir, həm də çəkinib qorxurlar, qorxanlar isə ikiüzlülər və riyakarlardır. O, əsgərliyə getdikdən sonra "sanki səsküylü çayın yolunu dəyişdilər, yatağı boş qaldı" (1, s. 202). Hər kəs onun üçün qərubsəyirdi. Lakin bu kəndin, qəsəbənin rəhbərləri başdan-ayağa süründürməçiliyi, bürokratiya, rüşvət və ətaləti sərgiləyirlər. Əsgərlikdən qayıdan, günlərlə katibin qəbuluna düşmək üçün gözləməkdən əziyyət çəkən Laçını sürücü kimi işə qəbul edib, işlə təmin etmirlər. Get-gəldən onu təngə yığan bütün vəzifəlilər saxtakar insanlardır. Onlar bu pəhləvan cüssəli qəhrəmandan qorxur, ona görə də hər vaxtlə Laçının odunu, hərəratini söndürməyə çalışırlar. Hətta onun ciddi baxışları, qəzəbi əmanət kassasının müdirini xəstələndirib yatağa salır. Rayon rəhbərləri, katibləri ilə yanaşı, maraqlıdır ki, Laçının böyük qardaşı da onun işlə təmin olunmasına razı olmur. Bunları nəzərə alan F.Mədətov əsərin ideyasına belə münasibət bildirir: "Yazıçı bununla respublikamızın heç bir kənar qüvvənin təsiri olmadan müstəqil və demokratik şəkildə idarə olunmasını arzulamışdır. Əsərdə məşin dövlət aparatının rəmzi kimi verilmişdir ki, Laçın da bu məşini idarə etməyə həsrət qalır. Sürücülərdən heç biri ona müvəqqəti də olsa, sükan etibar etmir, buyruq qulu olduqlarına görə "xozeyin icazə vermir", -deyə onun arzularını puça çıxarırlar. Bu epizodlar xalqın müstəqilliyinin tapdalanması və onların öz ölkələrini idarə etməkdən uzaqlaşdırılmasını əks etdirir" (3, s. 46).

Xalqın sərvətlərini talan edənlər Laçını gücdən, qüvvədən salmaq üçün onu betonçu, fəhlə kimi işlərə göndərmək niyyətində olurlar. Şər qüvvələrin planı onu mərkəzdən uzaqlaşdırmaq, cismən, ruhən təslim etməkdir. O illərdə hökm sürən mənfur ideologiyanın istəyi şərə qarşı mübarizə aparan Laçın kimi vətəndaşların varlığındakı hərəratı, düşüncəni məhv etmək idi. Nəhayət ki, Laçına iş tapılır. Kəndin yangınsöndürmə məntəqəsinə qırmızı məşinə sürücü kimi onu işə göndərilir. Rəmzi məna daşıyan bu məntəqə Laçının azadlığını məhdudlaşdıran bir məkandır və burada isə heç zaman yangın baş verməmişdir. Bu məntəqənin rəisi Həsənخانla söhbətindən aydın olur ki, o, buraya öz istəyi ilə gəlməmişdir. Əsərdən bir parçaya nəzər salaq:

"- Məni imtahan eləmək istəyirsən? Mən bura öz xoşumla yəni..."yəni"ni təzə rəisin dilincə uzatdı və Həsənخان bunu eşidəndə başını qovzayıb Laçına altdan- üstədən göz qoydu- sizə məlum olduğu kimi, könüllü gəlməmişəm. Lazım olub göndəriblər, indi də gəlmişəm, qarşınızda dayanmışam.

- Çox yaxşı. Mənim də niyyətim imtahan eləmək deyil. Birlikdə işləyəcəyim adamı yoxlamayım? İşə qəbulda müəyyən maddələr var, əməl olunmalıdır.

- Buyurun, nə maddəniz var, söyləyin. Amma onu bilinki, məni buraya göndəriblər.

- Göndərsinlər də.

Həsənخان ilişib ora- bura qurcuxdu. Ayağa qalxdı, papağını iki əli ilə başına basıb möhkəmlətdi, ulduzun guşələri papağın yunu arasında itdiyindən təkə oraq çəkici seçilirdi" (1, s. 222). Laçının tez-tez işlətdiyi "özxoşumla", "könüllü deyil", "lazım bilib göndəriblər" kimi ifadələrin iş üçün can atan personajın dilindən söyləməsi, düşünürük ki, yazıçı tərəfindən ədəbi priyom kimi işlənmişdir. Və yaxud digər bir detala fikir verək, "ulduzun guşələri papağın yunu arasında itdiyindən təkə oraq çəkici seçilirdi". Belə hesab edirik ki, bu detal Həsənخان kimlərinin hansı niyyətdə olması, kimlərin buyruq qulu olmasının üstüörtülü şəkildə, simvolik ifadəsidir.

Başqa bir məsələyə də diqqəti yönəltmək istəyirik. Bu məntəqə qəsəbədən kənar bir məkanda yerləşir və yangınsöndürmə idarəsinin ətrafı doğum evi, xəstəxana və həlak olmuş əsgərin qəbri olan yamacdan - qəbristanlıqdan ibarətdir. Rütubət qoxan, divarları suvanmamış, tək pəncərəsi isə heç zaman açılmamış bu idarə içərisi qaranlıq həbsxananı xatırladır.

Həsənخان Laçına qırmızı məşini göstərib onu hərdəm idarə etməyin mümkünsüzlüyünü bildirsə də, Laçın ona "Həsənخان, məşin adam kimidir. Bir yerdə saxlayarsan-saxlayarsan, axırda bilmərrə tərpənməz, inan, sürüm yuxarı kəhrizə, yoxlayım, həm də üzünə su çiləyib havaya verim,

qərəmətdən çıxsın", (1, s.227) -deyə etirazını bildirir. Həsənxanın gözünə qaya boyda görünən qırmızı maşını Laçın qarajdan çıxarıb qəsəbəyə doğru sürür. "Nəhayət, tanış-biliş Laçının əlini sıxanda görməli idi. "Bağrıyanıq "Lalə" maşını" qəsəbə sakinlərinin ürəyinə fərəh, səksəkə salır. Bir neçə gün qırmızı əjdahanı sürən və bundan ehtiyat edənlər maşının idarə edilməsinə qadağa qoyurlar. Laçınla ehtiyatla davranmağı, ustalıqla hərəkət etmək lazım olduğunu bilən Həsənxan hiyləgər planlarını işə salır. Onu "əlquzusuna" döndərərək maşınla su daşıdırır. Laçın çəni su ilə doldurur və gündüzdən Həsənxanın danışdığı yerlərə aparırdı. Bu iş axşam qaranlığı düşəndən başlayıb gecə yarısına, bəzi hallarda, xoruz banına qədər davam edirdi"(1, s. 238). Qısa müddət ərzində maşının Laçın tərəfindən idarə olunması, su daşması simvolik mənada ölkə sərvətlərindən Həsənxan kimilərinin faydalanması, hər şeyi nəzarət altında saxlamalarının göstəricisidir.

Xarakterlərin təhlilinə imkan verən müfəssəl təsviri və həyəcanlı hadisələri ədib bir kompozisiya daxilində bitkin şəkildə ifadə edir. Bağrıyanıq "Lalə" maşının bir çoxlarını qorxutması, əslində, Sovet imperiyasının ideologiyasına xidmət edənlərlə milli istiqlal hissi ilə yaşayan və xalqını azadlıqda görmək arzusunda olan Laçın kimilərinin istəklərinin toqquşması idi. Yamacda tək bir əsgərin qəbri olan qəbristanlığa heç vaxt pəncərə açılmamış olsa da, Laçın onu israrla açır. " Həsənxan... dedi:

- Axı bu pəncərəni sən indi görürsən? Birdən- birə nə oldu ki, ağına gəldi?
- Açacam buranı.
- Açma. Qışda, yağışda-filanda şişib köpür, sonra bağlamaq olmur.

Pəncərə aşağı yamaca baxırdı. Buradan görünən ən yaxın nişan yamacın üstündəki həmin əsgər abidəsi idi. Pəncərə tozlu idi, bayır tor içində seçilirdi. Həmin pilləli abidə də buradan diqqətlə baxdıqda görünürdü. Təəccüblü bir də burası idi ki, balaca otağı gündə, iki gündə bir süpürüb azmaz tozu bayıra çıxardıqları halda pəncərəyə toxunmaq, əl gəzdirmək indiyə kimi Laçının ağına gəlməmişdi.

- Açmasan yaxşıdır, Laçın.
- Axı niyə, niyə, nə üçün?! Laçın diş kötüyü tək haçalı lingi qaldırdı. Həsənxan köks ötürdü:
- Oranı bizdən qabaq da, görünür, açmayıblar. Tək bir yol mən açmışam. Açan kimi də bağlamışam. Oradan bir qəribə hava gəlir. Qəbristan havası açanda bilinir..."(1, s.246).

Povestin ruhunu özündə təcəssüm etdirən və əsərin adı kimi adlanan yamacda bir nişanə olan bu qəbir ədibin amal və məqsədinin daşıyıcısıdır. Məzarda uyuyan əsgər isə ölkəmizə təcavüz edən quzğunlarla vuruşda həlak olmuş vətən oğludur. Bu yazıçının hökmranlıq etdikləri müstəmləkə respublikalarda, həmçinin vətənimizdə "özgə" millətləri bütövlükdə məhv etməyə çalışan imperiyanın antimilli, antibəşər mahiyyətini açıb göstərmək ifşa etmək istəyi idi. Fikrimizcə, pəncərənin açılması ilə otağın havasının sərin meh yeli dəyişməsi azadlıq ruhunun- milli ruhun oyanmasına bir işarədir.

Sükana əyləşməyi qadağa qoyanlar Laçını hiylə ilə tora salanlar, onun azadlıq ruhunu heç bir vəchlə əlindən ala bilmədilər. Əsərin sonunda yamacda maşını idarə edərkən qəzanın baş verməsi və yamacda əsgərin qəbrinə doğru baxaraq maşınla birlikdə həlak olması Laçının tarixi həqiqətlərin təhrif olunmasına, milli məhdudluğa şərait yaradan sovet ideologiyasına qarşı barışmaz mübarizəni simvolizə edir. S.Əmədlinin bu üsula əl atması milli varislik ənənələrini yaşatmasından irəli gəlirdi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Əhmədov S. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, I cild. Bakı: Azərnəşr, 1989, 462 s.
2. Qarayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı XIX və XX yüzillər. Bakı: Elm, 2002, 740 s.
3. Mədatov F. Sabir Əhmədli yaradıcılığında dissident motivlər və müstəqillik. Bakı: Elm, 2017, 287 s.